

УДК 94(477)«XIV»

А. К. Рикова
А. В. Слободянюк

ІСТОРИЧНИЙ ЕКСКУРС В ІСТОРІЮ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІЇ ІСТОРИЧНОГО ПОДІЛЛЯ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIV ст.

Вінницький національний технічний університет

Анотація

В статті розглянуто підходи науковців до питання процесу формування території історичного Поділля, описано його особливості в різні періоди формування. Приведено ряд історичних джерел, в яких досліджується дана проблема, проаналізовано історичну географію того часу.

Ключові слова: Поділля, Подільська земля, Велике князівство Литовське, Південний Буг.

Abstract

The article deals with the approaches of scientists to the question of the process of formation of a territory of historical Podillya, describes its features in different periods of formation. A number of historical sources in which this problem is investigated is analyzed, historical geography of that time is analyzed.

Keywords: Podillya, Podillya land, Great Duchy of Lithuania, Southern Bug.

Вступ

Процес складання Поділля як нового історичного регіону від середини XIII ст. до середини XIV ст. доволі складний для вивчення, оскільки головним підґрунтям для дослідників виступає доволі обмежений актовий матеріал із декількох специфічних за своїм походженням джерел, наприклад «А се имена градом всѣм рускым далним и ближним» («Список русских городов дальних и ближних») [1], або навіть татарські ярлики володарям Великого князівства Литовського на землі, розташовані на території сучасної України.

Виклад основного матеріалу

Історична географія того часу демонструє факт цілковитої відсутності згадок про зазначені терени в Галицько-Волинському літопису після нищівних походів татарських ханів Куремси (1259 р.) та Бурундая (1260–1261 рр.), а давні літописи Великого князівства Литовського походять із 1430–1450-х рр., тобто віддалені від початкової історії краю щонайменше на 80–100 років [2].

Після 1250-х рр. межиріччя Дністра та Південного Бугу були під владою татарського хана Куремси та його наслідників [3]. Їхні володіння проіснували тут до другої половини XIV ст. Перебуваючи під владою монголів, ці землі не мали жодного удільного князівства, поки не були поступово завойовані литовськими князями, наслідками Гедиміна братами Коріатовичами [4]. Політичні зміни й початок кризи в Орді 1340–1350-х рр. та поразка у битві на Синіх Водах дали поштовх для розширення сфери впливу Великого князівства Литовського та взяття під контроль князями Коріатовичами основних центрів Поділля уздовж шляхів сполучення між узбережжям Чорного моря та Кримським півостровом із Центральною Європою.

Отже, утворення нового історичного регіону на лівобережжі Дністра та в басейні Південного Бугу відбулося в результаті прагнень Великого князівства Литовського розширити у середині XIV ст. сферу свого впливу в південно-західному напрямку. Подібні процеси проходили не лише на Поділлі – виникнення у середині XIV ст. на правому березі Дністра Молдавського князівства, котре отримало протекцію могутнього на той час Угорського королівства, утворило межу поширення влади Великого князівства Литовського у цьому напрямку.

Але що змусило Литву та правлячу там династію Гедиміновичів звернути увагу на ці

досить віддалені території, вступивши за них у суперечку із Польщею, яка змогла поширити свій вплив у східному напрямку лише на Львів і Галич? Питання швидкого поширення влади Великого князівства Литовського на теренах давньоруських удільних князівств у межах сучасної України не має однозначної відповіді. Імовірно, швидка експансія Литви у середині XIV ст. була пов'язана як з ослабленням Орди, так і з ситуацією, подібною до тої, що склалася в XI–XII ст. після смерті київських князів Володимира Святославича та Ярослава Мудрого – велика кількість представників династії, які почали вимагати власних уділів, що стали потім отчинами та центрами удільних князівств. Вочевидь лише, що територія, яка простягалася до Дніпра на сході та зони лісостепу на південному сході й півдні та мала дуже слабку урбанізацію [5], на той час не могла самостійно утворити нове князівство. Якщо лівобережжя Дністра було доволі залюдненим з огляду на природну специфіку долини ріки, то, на противагу цьому, ми мало що знаємо про долину Південного Бугу через відсутність відповідних писемних джерел. Така ситуація змушувала нових володарів поступово створювати та упорядковувати замки та населені пункти на шляхах, які пролягали в межиріччі головних водних артерій регіону – Дністра та Південного Бугу.

Подільське князівство утворилося вздовж двох протяжних шляхів регіону – Чорного і Кучманського [6]. Чорний шлях, назва якого імовірно походить від однойменного лісу західніше Умані, пролягав від Білгорода на північ, де біля лісу, що дав йому назву, повертав на захід і йшов лівим берегом Південного Бугу аж до Хмільника. Кучманський шлях проходив південніше і простягався вздовж правого берега Південного Бугу в напрямку м. Ров (від 1537 р. – Бар), а далі повз Зіньків, Сутківці, Ярмолинці – на Південну Волинь, де й зустрічався з Чорним. Імовірно, що цей шлях, принаймні на теренах історичного Поділля, був частиною знаної у XIV ст. «татарської дороги» («*via tartarica*»), що від Львова через Кам'янець провадила на Крим до Кафи з відгалуженням на розташоване в гирлі Дону місто Тану [7]. Знана з писемних джерел ще під 1339 р. «*via tartarica*» мала дві гілки, які на «подільських» відтинках відповідали б пізнішим Чорному й Кучманському шляхам.

Висновки

Отже, можливо також однозначно стверджувати, що сама назва «Поділля» з'явилася саме у цей період завдяки новим володарям – литовським князям Коріатовичам із роду Гедиміна, коли вони і розпочали підпорядкування цих теренів у середині XIV ст., створивши нове князівство на південному сході руських земель, оскільки перші згадки про цю нову назву регіону з'являються в писемних джерелах лише на початку 1370-х рр. (наприклад «Подольской землі» 1375 р. [8] та інші).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Янин В. К вопросу о дате составления обзора «А се имена градом всем русским, далним и ближним». *Древнейшие государства Восточной Европы: Материалы и исследования* 1992–1993 гг. Москва, 1995. С. 125–134.
2. Полехов С. Летописная «Повесть о Подолье» [ч.2]. *Древняя Русь: Вопросы медиевистики*. 2014. № 2 (56). С. 54.
3. Черкас Б. Західні володіння Улусу Джучи: Політична історія, територіально-адміністративний устрій, економіка, міста (XIII–XIV ст.). Київ, 2014. С.250–252.
4. Скориляс І. Галич після Галича: Пониззя (Русо-Влахія) у XII–XIV ст. *Княжа доба: історія і культура*. Вип. 5. Львів, 2011. С.45–47.
5. Куза А. Древнерусские городища X–XIII вв.: Свод археологических памятников. Москва, 1996. С.204–208.
6. Atlas historyczny Rzeczypospolitej Polskiej: Epoka przełomu z wieku XVI-go na XVII-sty: Dział II-gi: Ziemi Ruskie Rzeczypospolitej / Wyd. A.Jabłonowski. Warszawa; Wiedeń, 1899–1904. Mapy 7, 10; The Ottoman Survey Register of Podolia (ca. 1681) Defter-i Mufasssal-i Eyalet-i Kamanice: Part 1: Text, Translation, and Commentary [Studies in Ottoman documents pertaining to Ukraine and the Black Sea countries, 3] / Ed. D.Kołodziejczyk. – Cambridge, MA, 2004. Maps II–VI; Крикун М. Документи комісарського суду Подільського воєводства 1678–1679 рр. Л., 2015. Карта «Подільське воєводство у XVII ст.»
7. Quirini-Popławska D. Włoski handel czarnomorskimi niewolnikami w późnym średniowieczu. Kraków, 2002. S.211.
8. Розов В. Українські грамоти. № 10, 20.

Рикова Анна Костянтинівна – студентка гр. 3ЕЕ-18б факультету електроенергетики та електромеханіки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, sekanslana@gmail.com

Слободянюк Анатолій Володимирович — кандидат соціологічних наук, доцент кафедри суспільно-політичних наук, науковий керівник лабораторії соціологічних досліджень Вінницького національного технічного університету

Rikova Anna Konstantinovna – student of group 3EE-18b of the Faculty of Electrical and Electrical Engineering, Vinnitsa National Technical University, Vinnitsa, Ukraine, sekanslana@gmail.com.

Slobodyanyuk Anatoly V. — Ph.D. in Sociology, assistant professor of social and political sciences, scientific director of the laboratory of sociological researches Vinnitsa National Technical University.